

Az óceánnak Jónás volt a neve avagy Jónás pótolhatatlan hiánya

Minek röstelljem, igenis ÉRZELMES AKAROK LENNI, most éppen érzelmes, esetleg — meglátjuk — majd később más, de most az akarok lenni, és saját szemükkel meggyőződhetnek: sikerülni is fog nekem. Hát elő a zsebkezdőkkel boldogtalan olvasóim, kezdődik a történet. A Jónásé, kinek nem volt köze a cethalhoz.

Sosem felejttem el: Jónás ott ült iskolánk egyik lépcsőjén és *valami* vajjas kenyeret majszolt. Azért mondom így, hogy *valami*, mert ez — ismervén Jónást — éppúgy lehetett vajjas-mézés, mint ahogy gumiarábikumos, grafitos, vagy tintás-vajjas vagy színes-ceruzás-mézés és így tovább.

— Ne menj be, engem is kiküldött Póráz.

Póráz tanár úr onnan kapta csúfnevét, merthogy mindig azt mondta: majd rövidebb pórásra foglak én benneteket! A név sikeréhez az is hozzájárult, hogy az *anyakönyvben még* Purheisz Antalnak hívták.

Szóval én akkor nem vettem észre Jónás ragacsos szája szélén a kissé együgyűen könyörgő biggyedést. Ma már tudom, Jónás akkor szövetséget akart. Társaságot. Hogy ne kelljen egyedül ülnie a folyosó nagy, cúgos lépcsőjén, már negyed kilenckor fölzabálva, amit a tízóriai nagyszünetre kellett volna tartogatnia. Ámde a tartalékolás nem az ő műfaja!

— Na és, ha téged kiküldött? Én nem vagyok te.

Jónás búsan nézett utánam. És engem valóban nem küldött ki Purheisz, mert én valóban nem voltam Jónás. Én egy évben legfönnebb kétszer-háromszor késtem el, na mondjuk, négyszer, viszont Jónás hetenként tette ugyanezt. A fiú azonban volt annyira buta, mint amilyen jóindulatú, és azt hitte: ő „nehézsúlyú” létére ugyanabba a „súlycsoportba” tartozik, mint mi, „nehézsúlyúak”. Hogy milyen is volt Jónás tulajdonképpen? Hát először is senki sem tudott olyan búsan bámulni *a tőle függetlenül* távozókat, az elmenők után, mint ő. Senki sem tudott a tiszta, beíratlan tábla előtt olyan kiszolgáltatott lenni, mint Jónás. De támadóbb sem. Ha valaki megoldotta helyette a számtanpéldát, dűnnyögve mondta:

— Ezt én is tudtam. Épp most akartam mondani.

Ilyenkor a döbbenettől tán még a sasok is megálltak a levegőben, a tanár úr pedig csak ennyit tud kinyögni, közben még a hörgése is céklavörös.

— Mars ki!

Jónás pedig immár ismét búsan, de ráérősen kiballag. Mi járhat ilyenkor az eszében? Hát amikor képes a falat bámulni egyhuzamban akár fél óráig is? Meg a padlón, a kövön a repedéseket? Örvend vagy valóban búsul, hogy kiküldik az órától? Megannyi rejtély. Mert Jónást az Isten nem teremtette valómásra. Keveset beszél s azt is vontatottan, inkább befelé szíva a szavakat, mintha mentaízűek lennének s ő élvezné, milyen jó húsek. Ha keveset beszél, még kevesebbet kérdezik, alig állnak vele szóba. Világosan kiderül ebből, hogy

Jónás a búslakodásnak, pimaszkodásnak, ácsingózásnak, vaksiságnak, alamu-sziságnak, butaságnak, falánkságnak, kiszolgáltatottságnak, hanyagságnak, ké-születlenségnek, maszatosságnak, restségnek és még ki tudja minek, egyetlen személyben valój, egyszeri, megismételhetetlen és visszavonhatatlan megtestesü-lése. Jónás jelkép volt és fogalom. Jócskán nagytestű fiú, nem kövér, de van rajta hús épp elég. Járása jobbadán lomha, szemei inkább aprók és — talán — barnák, ám az is lehet, zöldesbarnák vagy éppen feketék. Ezt ugyanúgy nem lehet megállapítani, mint vajaz kenyere minéműségét. Ám az is lehet, csak azért, mert senki soha nem nézett a szemébe s ő sem kívánt a másokéba. Ami-kor orcátlan volt — a legjámborabb képpel tette, ami persze csak olaj volt a tűzre, még jobban felpiszkálta kedélyeinket. Ugyan mit szólt volna bárki is önök közül, ha ilyeneket hall motyogni:

— Pedig hát megtanultam. Még álomban is felmondanám. Csak most valamiért nem jut eszembe. Talán később.

S e szavakat a táblától padjágig menet úgy adagolta, mint baktató mura-közi a lócitromot: hosszabb távon szotyogtatta el. Hát ettől, ezen s az ilyenek-től röhögni és hörögni, vinnyogni és üvöltetni kellett. Jónás azonban háborítat-lan maradt. Nem hiszem, lett volna lény e kerek világon, aki ennyire nem zavartatta magát. Ám mégiscsak valami bús fesztelenség volt ez, az áldozatok egykedvűsége, de akik *azért* megsem átalják szemünkbe vénsi mozdula-tokkal, arckifejezéssel: *mi — áldozatok vagyunk!* Menet közben még bóloga-tott is szavaihoz, mint mesékben a bölcs öregek, ha tanácsot adnak a szegény legénykének vagy a királyfinak: „Bizony, bizony...” Bivalybőrű volt, hiába.

A mi osztályunk érdekes osztály. Egyetlen jó tanulója: Sügér. Sügér nem holmi horgászszenvedélyről kapta a nevét, hanem, mivel a tanárral mindig olyan előkelően, hosszasan és folyékonyan társalgott franciául, amíg mi még egy pohár vizet sem tudtunk volna kérni. Sugárnak hívták, de mi azt mond-tuk: franciásabban hangzik a *sügér*. Az is jellemző: egyedül Jónásnak nem volt csúfneve. Neki elég volt a sajátja. Meg aztán a csúfnév már bizonyos ran-got is jelent. Karaktert. De hol volt Jónásnak *jellege*? Jónásnak nem lehetett más nevet adni, mert akkor oda a varázs, akkor már Jónás nem Jónás, már-pedig Jónást az Úr is Jónásnak teremtette, semmi másnak. De hadd folytatom. Köztünk és Sügér között a tanulásban akkora a szakadék, hogy tán sosem lesz e világon annyi hidverő, ki e két beláthatatlanul messzi pontot összekösse. Szó-val, mi, a többség egészen közepesek voltunk, de éppen a számarányunk adta göggel „nehézsúlyúaknak” tartottuk magunkat, hiszen Sügér is „egyke” volt, „osztályon felüli”, *abszolút kisebbség*, akárcsak Jónás a másik oldalon. Jónást épp akkora úr választotta el tőlünk, mint minket Sügértől.

Emlékszem, egy ízben nagyot buktam matematikából s vésztojósó szüleim-nek feltettem a híres, figyelemelterelő kérdést:

— Tudják, Jónás hányból bukkott? Háromból!

Jól számítottam: az, hogy szüleim hosszasan szörnyülködhetnek, lelküknek enyhülést, némi vigaszt adott.

Egyszer Zénovics (a görög Zénon név elferdítése) fogadásból megette a krétát, kijelentvén, hogy „kívánja a szervezete”, de valójában csak azért, hogy amíg új krétát hoznak, hátha kicsengetnek.

Az igazgató így szólt a kesergő mamához:

— Rakoncátlanság, igaz, de azért ne búsuljon, asszonyom. Hallott maga Jónásról?

Ki ne hallott volna Jónásról: minden szülő minden dolgát betéve tudta. Volt gondunk rá. Az ő nagy esetei mögött bújtak meg a mi aprócska ügyeink. Óriás, nedveket adó árnyékban a gombostűfejnyi gombák.

— Nos, ez a Jónás — folytatta a direktor —, ez a csirkefogó, ez a behe-mót lóköttő, ez a szemtelen őslajhár szép komótosan megevett egy fél vakond-túrást fogadásból. Hát ilyenek is vannak!

A mama hálásan szipogott s megnyugodva tért haza: hát mégse az ő fiacska a legrosszabb a világon!

Mit kerteljünk? Jónás bűnei, vétkei mellett minden eltörpült! Jónáshoz képest még Vakkancs is volt valaki, pedig ő Párizst egy ízben a térképen — máig is kideríthetetlen okból — Kinában kereste. („Mit hallgatsz? Vakkants már!” — szól rá egyszer a latintanár. Innen a neve.)

Jónás volt a gyengébbek támasza, no nem úgy, ahogy gondolnánk, hanem az ő minden kritikán aluli gyarlósága növelte meg a közepesek önbizalmát. Jónás, ha kellett, búnbak volt. Ha egy óra fegyelme fölbomlott, a tekintetek, mint ősszel a darvak, v-alakban a Jónás padja felé szálltak. Jónás büntetőszázad: ha két padtárs összeveszett, az egyik dölőfösen vágta oda: Ül j á t a Jónás padjába! Jónás volt a kicsik, az első gimnazisták lelkének felszabadítója: lámcsak, nem minden felsős szellemkolosszus, nem mindegyik kikent-kifent piperkőc, közöttük is akadnak bamba, maszatos ipsék! Nem, a felsősök nem felsőbbrendűek többé! Jónás volt az *abszolút nullapont*, a viszonyítás fundamentuma, a viszonylagosság makacs törvénye, a Lelki Flastrom, a Hivatkozás Hegyecsúsa, a Büntudat Gyógyírja, Nevetés És Ingerültség Apadhatatlan Forrása, az Elképesztés Megdönthetetlen Bátyja. Sötét szellemodú, ahonnan a borzongatás nyirkos és langyos szele fúj.

Minden mondat Jónás forrásából csobogott elő serényen, és vajon hova ömlött egyre vastagodva? Az óceánnak Jónás volt a neve. „Majd, ha Jónásból az Akadémia elnöke lesz” — így kezdődött a mondat és már sejtethjük, miként fejeződött be: „De mivel Jónásból sosem lesz az Akadémia elnöke, így hát... stb.” Ő volt a sohanapja és a májusnegyven. A Lehetetlen Lehetősége. Botrány- és próbakő. Jónás sosem nyújtotta az ujját, hogy ő tud valamit, mint mi, a többiek, kik máskor meg lapítottunk az órák, napok, évek mélyén — Jónás néma és következetes.

Mi okom is lenne ma már tagadni a kétségtelen tényt: *Jónás szent volt*. A második világháború után a legönzetlenebb karrier. Krisztusi alkat: ez az én testem, vegyétek és egyétek... ez az én vérem...

Am ezt akkor még sem én, sem a tanárok, sem a nebulók, sem Jónás, de a szülei sem, de még a Toldy utcai környék sem tudhatta. Sőt: egész áldott és jó szülővárosunk, a régi Szatmár is a legnagyobb tudatlanságot árulta el.

De ez némileg talán túlzás, mert egyszer, egyetlen egyszer mégiscsak megsejtettünk valamit.

Jónással — paradoxon! — éppen Sűgér, az eminens állt néha szóba, sőt olykor negyedóráig is elbeszélgettek. Hogy miről, senki sem tudhatta, hiszen ha közelebb mentünk hozzájuk, éppúgy elnémultak, akár a csitri lányok, ha felnőtt veszély árnyéka terül csevegésük sugaraira. Meg aztán Sűgér olyan nagyon, de nagyon el tudott nézni a fejünk fölött, hogy inkább nem is közeledtünk. Vajon okosítani akarta Jónást? Vagy felismerték, hogy csak ketten vannak magányosak? A teljesen pozitív kisebbség és az egészen negatív kisebbség rokonkodása, szövetkezése lett volna-e ez velünk szemben, akik a középszerű többséget képviselhettük? Netán: a lángelme kíváncsisága a balgaság iránt? Hiszen a nagyobb állat is milyen figyelmesen tudja nézni a *veszélytelen* kicsit. Ki tudhatná, melyik a fentiek közül? Vagy tán valamennyi együtt? Tény viszont, hogy Sűgér sokkal többet társalgott Jónással, mint bárkivel is közülünk, sőt mint valamennyiünkkel együttvéve is. Mégpedig nem röhögve és ránk kacsingatva, nem, ez nem volt a Sűgér stílusa. Figyelmesen, szinte elmerülten hallgatta Jónás vontatott, dűnyögő beszédjét. Aztán ő beszélt nagyon komolyan a lomha fiúhoz, és olykor fűrkészőn az égre emelte pillantását. Hogy miről társalogtak — immár örök titok marad. Sűgér sohasem kacagott Jónáson, érezte, az méltóságán, rangján aluli lenne. Nem, egy király sohasem kacaghat valamelyik fura, torz kolduson: egy király csak egy lehullott istenen kacaghat, ki még mindig azt hiszi, hogy fönt van! Ő nem köthet mezaliánszot az olcsó és

harsogó fölényvel, csupán a humor királynőjével, az iróniával! Hiszen *a fenséges humora, a humor fensége* az irónia — épp ezt és épp Sügér ne érezte, ne tudta volna?

Egyetlen egyszer azonban Sügér hozzánk is hangsúlyosabban beszélt.

Kicsengettek s a lomha fiú éppen kilépett az ajtón. Jónás üres helyére mohón áramlott a nevetés. Lehetett némi igaza ama görög bölcsnek, aki azt mondta: a természet iszonyodik az ürességtől. Jónás helye üres lett, muszáj volt hát hahotával kitölteni, és mintha saját ürességünk csendjétől is irtózunk volna.

S ekkor szólalt meg Sügér.

— Mit nevettek? Jónás nemsokára elmegy iskolánkból.

Már arra is csend lett volna, hogy Sügér szól hozzánk, hát még ez a bejelentés.

— Mikor?

— Miért?

— A szülei elköltöznek, más gimnáziumba íratják.

És ezután a Jónás talán legfurcsább, mondhatni égi jelekkel ékeskedő, utolsó hete következett. Még el-elhangzott egy-egy nevetés, ugratás is akadt, de már csak úgy, mint amikor a légy kiröpködté magát egész nyáron s most ebben a sárgás őszi fényben egyre nehezebben emeli szárnyát. Mintha ezektől a mézes sugaraktól összeragadt volna minden kacagás fürge lába is. A bágyadt mosolyok korszaka következett. Kezdtt erőt venni rajtunk homály és szorongás. Mind sűrűbben pillantgattunk Jónás padja felé. Ő hát az, aki elmegy. Éppen ő. Más vidékre, más iskolába. Mekkora szerencséje van! Itthagya egész múltját nekünk, bajlódjunk vele, rágódjunk rajta, próbáljuk megfejteni. Mindnyájan emlékezni fogunk rá, mert Jónás csak egy volt, de vajon ő emlékezni fog-e valamennyiünkre? Mekkora fölénye is van annak, aki elmegy! Most még csak irigyeltük Jónást. Aki az ajtót bevágja maga mögött, vészesen hasonlít arra, akinek győzött akarata a szobában maradók fölött. Még némi féltékenység, és persze, szégyen is lappangott bennünk. Ettől kezdve *mások* nevetnek a mi Jónásunkon. S talán meg lesz rólunk is a véleményük, talán azt gondolják abban az ismeretlen iskolában, a nagy idegenben: *mind ilyenek vagyunk*, mint Jónás. Hiszen Jónás ott egy ideig a mi képviselőnk lesz. És mit mesél majd rólunk azoknak? Vétkeinkről. Effélek kavarohtak bennünk és valami baljós előérzet.

Am egyelőre ezt szétozlatta a *csoda*, a legnagyobb talány, mely egész életünkre megmaradt. Egy szombati nap történt, Jónás utolsó szombatján, mert hétfőn már nem jött. Póráz kiszólitotta. S noha a tanár úr búcsúzól csupán egy jó jegyet akart adni, ezt mi nem tudván, valahogy *eleganciahiánynak* fogtuk föl, sőt szadizmusnak, merthogy még az „utolsó óráját” is meg akarja keseríteni. Jónás pedig a maga kissé himbálódzó lépteivel kibattyogott a táblához, és csak írta-írta a számokat, képleteket. Aztán — ősi szokás szerint — egyszerűen csak elakadt.

— Nos? — nézett rá Póráz, de most nagyon biztatóan.

A harmadik „nosra” Jónás még mindig néma, csak a negyedike szólalt meg.

— Tudom a leckét, de most valahogy kiment a fejemből. Talán később meg tudom oldani.

Nem vinnyogtunk, mint máskor, nem kuncogtunk. Lehet, azt akartuk: *legalább az utolsó emlék legyen hozzá kegyelmes*. Purheisz is, aki máskor kirepítette volna, szinte gyöngéden mondja:

— Rendben van, Jónás fiam, gondolkozzék csak. Én addig névsort olvasok.

Vajon valóban — először életében — hitt volna Jónásnak? Vagy ő is időt akart nyerni, hogy gondolkozzék: miként is adhatna egy kellemesebb búcsújegyet?

A naplóolvasásnak vége, Jónás homlokán ekkorra már megfagytak a gyöngyök.

— Nos? — és már-már segíteni akarta.

Ekkor Jónás egész testével, arcával a számok felé fordult. A kréta és a tábla néha olyan hangot adott, mintha köszörülnek, mintha fennék egymást. Purheisz az olajos padlót nézte, hogy ajkát ne kelljen harapdálnia. De amikor végül odapillant, izgalmlában majdnem felordít. A táblán — egyetlen aprócska hibával — megoldották a feladatot! „Megoldották”, igen, így többesszámban, mert Póráz tekintete ezt árulta el. A megoldott feladatról önkéntelenül is a nyitott ablak felé villant, az alacsony ég iránt, hátha még megpillanthatja a segítő-védő angyali szárnyak csücskét, mielőtt azok végleg eltűnnek a kékséges magasban. Mert ez a csoda volt, maga a csoda. Jónás még mindig a táblát nézte. Hirtelen megemelte krétáját.

— Pardon! — és kijavította a pici hibát.

A csend mély volt, akár a nyári kút: aljáról, mint egy távoli apró béka csobbanása — sóhaj szállt fölfelé.

Póráz dadogni kezdett.

— Hát fiatalember... hát fiatalember... őszintén... őszintén... — még szemüvegét is lekapta s amikor magához tért, diadalmasan a katedrához invitálta Jónást.

— Jöjjön ide. Nézze, látott már ilyen csillagos jegyet?!

Nem, Jónás, amiként koldus ezres bankót — akképpen nem látott soha ilyen jegyet. És nem kegyelemből, nem kegyelemből!

Hétfőn már nem jött. Hozzánk — soha többé.

Így lett ő életünk mindmáig legnagyobb talánya. Vajon mindig is tudott volna válaszolni, ha kissé kivárjuk, ha van hozzá türelmünk, ha hiszünk neki, vagy az utolsó órára, ő is csak dacos búcsúzóul tanulta meg a leckét? Ki tudhatná? Mindenesetre a legnagyobb ajtócsapás volt, amit valaha is hallottunk.

És mi? Velünk mi történt? A legkülönösebb szorongás korszaka kezdődött. Vége lett a jó világnak. Nem lehetett többé Jónásra hivatkozni. Le kellett szállnunk öntudatunk talapzatáról, amely bizony a Jónás hátán nyugodott. Ki lesz a bűnbak, ki lesz az új Jónás? Kinek a hatalmas, megtartó árnyékában lapítunk ezután? Titokban ez foglalkoztatta az egész osztályt. Mert hát senki sem kívánt volna ő lenni. Ám ilyen tökéletesen senki nem is tudta volna e feladatot véghezvinni, ekkora jámborsága nem volt senkinek. Nem is feladat volt ez, de *küldetés*. Kiválasztott volt ő, hiszen Jónás nélkül nincs semmi. Jónásra szükség van, lesz! Honnan vegyünk Jónást? Talán importáljunk? Milyen úton, milyen módon? Az az ostor, ami eddig szinte kizárólag az ő hátán csattant, most *felváltva*, hol az enyémmre, hol a többiekére röpített hurkát. A tanárok, akik a két „fix pontot”, a két távoli sarkot annyira megszokták, most egyre ingerültebben, talajvesztettebben kapkodták pillantásaikat. Képzeljük el, milyen ideges lenne egy fizikából ismert inga, ha nyugalmi pontjáról csak az egyik irányba lenghetne ki. Verdesne néhányat félszárnyú madárként, azután megállna tehetetlenül. Meghalna az inga. Meghalna a *legjobb* és a *legrosszabb*, a jó és a rossz partjai közé szoktatott gondolkodás, cselekvés.

— Mi lesz magukból? — kérdezte ingerülten Purheisz is. Amíg Jónás itt volt, ez a kérdés mindig így hangzott:

— Mi lesz magából?

Az más, hogy egy ici-picit, jobb pillanatainkban magunkra is vettük, értettük a Jónásnak föltett kérdést, de ez a titkunk maradhatott. Magunkra vonatkoztathattuk, anélkül azonban, hogy Jónás megvallott cinkosaivá lettünk volna. *A magunkra vonatkoztatás titkossága* jog és szabadság. A művészetet is azért szeretjük, mert biztosítja e szent jogot, hogy hősök és gazfickók helyébe képzeljük magunkat. Jónás ilyen értelemben nagy művészi élményt is adott.

Igen, mi lesz belőlünk Jónás nélkül? Ha volt valaha pótolhatatlan szellem

és anyag, szellemanyag — úgy ő az volt. Lelki nyugalmunkat vitte magával a szomszédos városba. Jónás elrabolta tőlünk önbizalmunk díszes áruháját: saját magát. S mivel ő nincs, lepel nélkül, pucéran és szürkén dideregve áll közép-szerűségünk, ezután már sosem tagadhatóan, nem is menthetően — közszem-lére téve. Az **ALSÓ MÉRTÉKEGYSÉG TÁVOZOTT**: felborult minden, össze-zavarodott minden, az óra mutatója vagy úgy szállt száraz szikrákat vetve, mint sas szárnya az égi sugarakban, vagy cammogott, mint csiga, nyálát húzva a párás földeken. A centiméterek ettől kezdve mérföldekké nyúltak, a mér-földek összezsugorodtak. A decik és a hektók egybefolytak. A grammok és a tonnák zilált halmazba gyűltek. A Vég eltűnt és megmaradt a Kezdet. Vagy a Vég maradt meg, a Kezdet elenyészett.

Azóta, hogy Jónás elment, kerek egy esztendő múlt. A következő nyáron véletlenül találkoztam egy szomszéd városbeli diákkal, aki éppen felénk vaká-ciózott. Kíváncsian kérdeztem, mi újság.

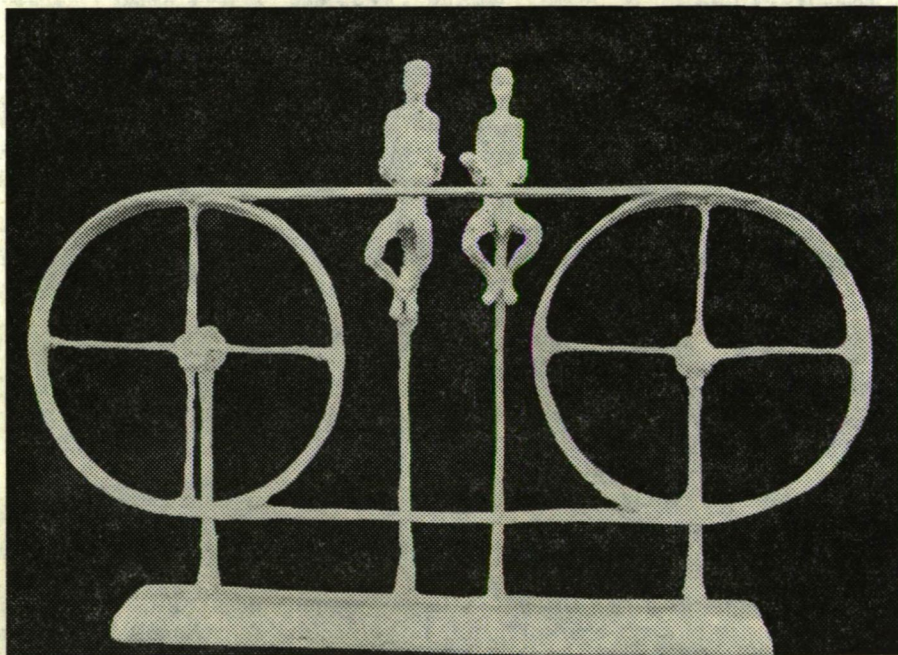
— Van egy új osztálytársunk, Jónásnak hívják. Hát ez fantasztikus, te ez akkora hülye, de akkora, hogy...

És ömlik belőle a szó, a történet — megállíthatatlanul. S amikor végre be-fejezi, rámnéz, mert csak most veszi észre, hogy egyetlen kukkal sem szakítottam félbe, messzenézően csak ennyit mondok, hangomban csipetnyi, de aromás megvetéssel:

— Á... fogalmatok sincs róla, ki is az a Jónás...

Én pedig azóta már nem emlékszem sem a sudár fiúkra, sem a nevető izmosokra, sem az eminensek pengehomlokára, senkire, senkire már igazán — csak Jónásra, mindörökkön.

Most pedig szépen eltehetik zsebkendőiket. Az *érzelmes ész* bevégezte mai munkáját, hogy átadja helyét bárminek, ami nála közönyösebb e világegyetem-ben, tehát a mérhetetlen túlerőnek.

KLIGL SÁNDOR: FUTÓSZALAG